

Структура адаптивного навчання студентів, що реалізується на інтерактивній основі

Т.Л.Опалюк. Структура адаптивного навчання студентів, що реалізується на інтерактивній основі. У статті подаються результати досліджень сутності адаптивного навчання студентів через визначення його структурної організації. На основі літературних джерел з проблеми обумовлюється правомірність загального підходу щодо структурування адаптаційних процесів у навчальній діяльності через дослідження таких його аспектів, як соціально-психологічний, дидактико-психологічний, діяльнісний. Доведено, що системоутвірним компонентом адаптації виступає базова мета навчальної діяльності, яка спроектована в контексті особистісно-орієнтованої професійної освіти і реалізується через форми та методи інтерактивної навчальної діяльності, через суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача та студента. Структурування адаптаційного процесу в навчанні дало можливість виділити домінанти, врахування яких сприятиме оптимізації адаптаційних процесів в навчанні, системі професійної підготовки вчителя в цілому.

Ключові слова: адаптація, адаптивне навчання, адаптаційні процеси, соціальна адаптація, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, професійна освіта.

Т.Л.Опалюк. Структура адаптивного обучения студентов, реализующегося на интерактивной основе. В статье предоставляются результаты исследований сущности адаптивного обучения студентов через определение его структурной организации. На основе литературных источников по данной проблеме обуславливается правомерность общего подхода к структурированию адаптационных процессов в учебной деятельности через исследование таких его аспектов как социально – психологический, дидактико – психологический, деятельностный. Доказано, что системообразующим компонентом адаптации выступает базовая цель учебной деятельности, которая спроектирована в контексте личностно-ориентированного профессионального образования и реализуется через формы и методы интерактивной учебной деятельности, через субъект-субъектное взаимодействие преподавателя и студента. Структурирование адаптационного процесса в обучении позволило выделить доминанты, учёт которых может способствовать оптимизации адаптационных процессов в обучении, системе профессиональной подготовки учителя в целом.

Ключевые слова: адаптация, адаптивное обучение, адаптационные процессы, социальная адаптация, субъект-субъектное взаимодействие, профессиональное образование.

Постановка проблеми. Професійне навчання у ВНЗ – це досить складний і суперечливий процес, що передбачає адаптацію студента до нових умов життя та діяльності, тобто, в цілому, освітнього середовища з якісно новими характеристиками. Фактично йдеться про процес прийняття студентом нової соціальної ролі, базові характеристики якої закономірно вступають у конфлікт з усталеними стереотипами діяльності і поведінки, проектуючи або позитивні процеси особистісного розвитку, або деструктивні, в залежності від того, в який спосіб будуть долатися протиріччя між наявним досвідом навчання в школі, життєдіяльності загалом і тим, що диктується об'єктивними умовами професійного навчання.

Процес адаптації ускладнюється ще й тим, що сучасна вища школа перебуває на етапі становлення нової освітньої парадигми, проектуючи поступ від стандартів інформаційно-репродуктивної освіти (яка все ще залишається домінуючою в державі) – до компетентнісної, особистісно-орієнтованої: запроваджуються нові моделі опрацювання змісту навчання (модульні), інноваційні (інтерактивні) технології, форми й методи навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема адаптаційних процесів в освіті, зокрема професійній, присвячена значна кількість наукових праць філософів (В.П.Андрущенко, Г.П.Васянович, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень, та ін.), педагогів (В.І. Бондар, С.У. Гончаренко, Р.С.Гуревич, А.В.Донцов, Н.Ф. Кузьміна, В.А.Крутецький, Л.М.Мітіна та ін.), психологів (Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, А.В.Брушлинський, С.Д.Максименко, С.Л.Рубінштейн), а також трактуванню теоретичних аспектів адаптації (Г.О.Балл, О.Г.Мороз, А.А.Налчаджян, Н.І.Сарджевеладзе, В.А.Семиченко), у контексті розв'язання широкого кола прикладних психологічних, психофізіологічних і соціально-психологічних проблем (О.І.Борисенко, О.М.Кокун, І.С.Кон, Т.М.Титаренко, Н.В.Чепелева, С.А.Шапкин, І.Г.Щедрик та ін.). Водночас вважаємо, що є аспекти адаптаційних процесів, що потребують додаткового вивчення, зокрема це стосується пошуку та обґрунтування моделей навчання та умов їх реалізації з урахуванням структури адаптаційних процесів у професійній підготовці майбутнього вчителя.

Метою статті є дослідження структури адаптивного навчання в ситуації формування нової моделі навчальної діяльності студентів, яка трактується як взаємопов'язана діяльність викладача та студента, спрямована на реалізацію відповідних цілей професійної підготовки майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. В концептуальному плані виходимо із загальноприйнятої позиції, що зміст адаптації студентів до навчання в умовах ВНЗ складається із трьох основних складових: соціально-психологічної, дидактико-психологічної, діяльнісної. Адаптаційний процес буде ефективним, якщо стосуватиметься не лише студента, а й викладача. Викладач повинен також максимально врахувати не лише особливості навчальних задач, які потрібно вирішити, а й особливості навчальної ситуації, суб'єктів взаємодії. Лише висока професійна компетентність викладача дасть йому можливість формувати навчальну діяльність на діалогічній основі, тобто враховуючи позиції студентів, організовувати навчання як спільний узгоджений поступ на шляху до реалізації навчальних завдань. Головним механізмом компетентнісного, особистісно-орієнтованого навчання є взаємодія досвідів того, хто навчає, та того, хто навчається, реалізація якого можлива лише тоді, коли викладач сприймає студента як особистість, значущого суб'єкта взаємодії.

Дослідники (А.Бандура, В.Г.Чайка, О.Г.Мороз, В.А. Семиченко та ін.), розглядаючи загальний зміст процесу адаптації студентів до навчання в умовах ВНЗ, виділяють три основні складові: соціально-психологічну, що віддзеркалює зміну соціальної ролі як учня, так і студента як майбутнього вчителя, коригування його потреб та системи цінностей, необхідність гнучкої регуляції професійно значущої поведінки, засвоєння норм і традицій інноваційної діяльності, що формуються в сучасній школі і ВНЗ; дидактико-психологічну як перебудову професійно спрямованого мислення і мови студентів, розвиток когнітивних функцій, уваги, пам'яті, формування професійної особистості; діяльнісну – пристосування до нових навантажень, фахово-напруженої навчальної праці, максимально наближеної до ситуацій квазі-професійної діяльності. Серед загальних важливих факторів адаптації студентів до умов навчання професії, що позитивно позначаються на їх діяльності та навчальній успішності, науковці виділяють: рівень мотивації до навчання, здатність до саморегуляції, саморегуляції навчальної діяльності, навчальну винахідливість, наступність форм навчання. Негативно на навчальній діяльності та успішності студентів позначаються конфліктність, рівень травматичного стресу, незадоволеність навчанням і надмірна самовпевненість.

Автор соціально-когнітивної теорії особистості А.Бандура зосередив свою увагу саме на дослідженні механізмів двостороннього впливу оточення, поведінки і особистісних факторів. На

думку автора, активне ігрове начало людини, її здатність розвиватись формує не тільки внутрішній рух, але й зміну ставлення людини до навколишнього оточення та її життя. Як зазначає А.Бандура: «Поведінка формує зовнішнє оточення... В більшій мірі оточення виключно потенційне і актуалізується при цілеспрямованих діях. Лекції не вплинуть на студентів, якщо вони не будуть на них присутні, книжки не будуть зрозумілі, якщо не будуть прочитані... Подібно до цього і особистісні детермінанти є тільки потенційними, які не проявляють себе, якщо їх не реалізувати. Люди, котрі зі знанням діла говорять про ситуацію, можуть вплинути на її хід, якщо будуть говорити, а не мовчати, навіть якщо вони мають дар впливу. Тобто, поведінка частково визначає, які з багатьох потенційних впливів оточення будуть рухатись і які форми будуть мати; впливи оточення, в свою чергу, частково визначають, які сценарії поведінки будуть розвиватись і актуалізовуватись. В цьому процесі двобічного впливу змінюється як і оточення, так і поведінка, котру воно регулює» [1, с.266-267].

Особливе місце А.Бандура відводить когнітивним процесам: за допомогою навчання, під впливом спостереження за іншими, або на основі прикладів відбувається індивідуальне засвоєння моделей соціально-очікуваної поведінки. Важливе місце в соціально-когнітивних теоріях посідають поняття «саморегуляція», «самоконтроль» і «самоефективність».

Виходячи з виділених ним стратегій моделювання реальності, А.Бандура розглядає «самоефективність» особистості як усвідомлену здатність людини адаптуватися в специфічних і складних ситуаціях, можливість впливати на свою діяльність, а також на функціонування особистості в цілому. На думку дослідника, висока ефективність діяльності (навчальної в тому числі), пов'язана з переживанням успіху, приводить до позитивних результатів і сприяє зростанню самоповаги особистості. Навпаки, низька ефективність, яка пов'язана з очікуванням невдач, пасивних результатів, планує дії в бік поразки, сприяє зниженню самоповаги [1].

В.Г.Чайка зазначає, що в процесі адаптації до навчання у вищій школі студенти виявляють різні типи поведінки: конструктивний, агресивний і пасивний. Так, студенти з конструктивною поведінкою адаптуються до нових умов, реалізуючи свій потенціал розвитку. Більшість студентів в адаптаційний період, на думку автора, дотримується агресивного або пасивного типу поведінки, для якого характерне неприйняття існуючих норм і

цінностей вищого закладу освіти, його технології навчання, соціального оточення і, як наслідок, активної ворожості до них. Для пасивного типу властива байдужість до себе, оточуючих, навчального процесу, пригніченість, розчарування, прогресуюча невіра в себе, оточуючих, навчальні можливості освітнього закладу [2, с.38].

Отож, аналізуючи сутність різних типів адаптаційних процесів, стає зрозуміло, що не дивлячись на те, що вони різні за своїм змістовим спрямуванням, у них є багато спільних точок дотику, особливо високою є взаємозалежність між ними. Вивчаючи адаптацію молодих вчителів, О.Г.Мороз зазначає, що процес адаптації – не пасивне пристосування до колективу, а творчий комунікативний процес. В процесі соціальної взаємодії люди зустрічаються з труднощами і, пристосовуючись один до одного, виробляють нові способи взаємодії з соціальним середовищем. Соціальна адаптація, за О.Г.Морозом, включає дві взаємопов'язані сторони:

- адаптацію до певного виду діяльності (предметну адаптацію);
- адаптацію до нового колективу (соціальну адаптацію).

Тобто, науковець трактує діяльнісну (предметну) складову як частину соціальної адаптації. Інтегративний характер адаптаційного процесу можна прослідкувати, аналізуючи адаптації до навчання (О.Г.Мороз):

- *навчальна ситуація*, наприклад, вимагає оволодіння новими способами учіння з метою підвищення самоефективності;
- *соціально-психологічна ситуація* вимагає розвитку комунікативних компетенцій, рефлексивності, формування відповідності щодо певних вимог і умов діяльності, рольового моделювання з метою підвищення адаптивної активності;
- *особистісна ситуація*, як процес переживання трансформації особистісного існування, вимагає поглиблення і розвитку креативної активності тощо.

Аналіз літературних джерел також уможливив визначення зовнішніх чинників, які впливають на перебіг адаптаційних процесів, якщо вони проходять в умовах особистісно орієнтованої освіти, в основі якої – взаємодія студента та викладача як учасників навчальної діяльності. Логічно, адаптаційні процеси мають двобічний характер, який набуває особливої значущості в умовах особистісно орієнтованої (інтерактивної) навчальної діяльності. За умов інформаційно-репродуктивної системи освіти

адаптація носить практично односторонній характер і стосується студента, який має підлаштуватися до умов навчання, тобто вимог, які йому безальтернативно пропонує (нав'язує) викладач.

Якщо навчання трактується як взаємодія досвідів того, хто навчає, та того, хто навчається, то викладач, насамперед, має враховувати особливості студентів, з якими організовується навчальна діяльність, рівень їх актуального розвитку, інтелектуальних можливостей, пізнавального інтересу, рівень сформованості навчальної діяльності (вміння вчитися), здатність до аналітико-рефлексивної діяльності та інше. Врахування індивідуально-типологічних особливостей студентів є також формою адаптації викладача до суб'єкта навчальної взаємодії, а значить і до реальних умов навчальної діяльності. Ми позначили чинники, які, на нашу думку, є об'єктивними і передбачають їх урахування безвідносно до індивідуальних особливостей викладача, тобто вимог, які він диктує на занятті відповідно до своїх уявлень про ефективне навчання. Тоді адаптаційні процеси будуть набувати ознак акомодативності, тобто врахування особливостей навчальної ситуації зі збереженням власної позиції, сформованої на основі «Я-концепції».

Рис. 1. Зовнішні чинники адаптаційних процесів студента в структурі навчальної діяльності

Більш глибоко зрозуміти сутність навчальної (дидактичної) адаптації, а також визначити умови її оптимізації в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя дозволить з'ясування її структурної організації.

Ми притримувалися визначеної нижче позиції стосовно того, що навчальну адаптацію (як і будь-яку іншу) не можна розглядати як відносно автономний самодостатній процес, оскільки в ньому повною мірою інтегровані всі складові цілісного адап-

таційного процесу, які детермінують хід та успішність перебігу навчальної адаптації. Водночас вважаємо, що структурування адаптаційного процесу в навчанні дасть можливість виділити домінанти, врахування яких допоможе оптимізувати адаптаційні процеси не лише у навчанні, а й в інших його видах.

В основу запропонованої В.А. Семиченко концепції системного розгляду процесу адаптації покладено ідею про те, що це складне явище, яке має певну структуру. Наведемо найбільш узагальнений перелік цих підсистем [3]:

1. Підсистема енергетична – відображає ресурсні можливості організму, їх спроможність забезпечити функціонування основних систем організму в умовах підвищення енерговитрат. Психологічними еквівалентами, що відображають тенденції адаптування на цьому рівні, можуть бути самооцінка співвідношення самопочуття, активності, настрою та стан нервово-психічного напруження .

2. Підсистема середовища – відображає відносини людини та тих зовнішньопредметних умов, що її оточують. Зміна умов може бути повною або частковою. Показниками адаптації, що відбувається на середовищному рівні, можуть бути відповіді на прямі запитання (задоволеність чи незадоволеність відповідними аспектами життя) або опосередковані (впевненість, що відповідний вибір був би знову зроблений).

3. Підсистема діяльнісна – відображає здатність людини виконувати дії, що складають зміст відповідної діяльності. По-перше, це передбачає засвоєння нових дій, по-друге – подолання вже напрацьованих навичок, які в нових умовах є недоцільними, по-третє – часові витрати на виконання цих дій. Показниками адаптації до діяльності можуть бути наявність уникнення труднощів та помилок у виконанні основних видів діяльності, доцільний розподіл навантаження протягом доби, тижня.

4. Підсистема соціальна – відображає входження людини в нове соціальне середовище. Соціальний аспект адаптації характеризується, з одного боку, ступенем прийняття людиною норм і правил життя в новій соціальній спільноті, а з другого – ступенем прийняття цієї людини соціальним оточенням. Показники, що відображають тенденції соціальної адаптації: задоволення людини групою, до складу якої вона входить, співпадання індивідуальних і соціальних цінностей, соціально сприятлива позиція.

5. Підсистема особистісна відображає той загальний результат адаптації, коли людина відчуває психологічний комфорт від ситуації свого життя, приймає її як конструктивно значущу, що

відкриває подальші перспективи розвитку. Показниками особистісного рівня адаптації можуть бути: а) зниження особистісного рівня тривожності; б) відсутність бажання змінити життєву ситуацію; в) домінування позитивних емоцій (оптимістична гіпотеза); г) впевненість у собі, власних силах, у здатності вирішити проблеми свого життя; д) стійка адекватна самооцінка.

Підсистеми, що відповідають за якість середовища, в якому працює студент, безпосередньо залежать від продуктивності діяльності (навчання як головного виду діяльності студента). Зокрема, якщо йдеться про психологічний мікроклімат в академічній групі, то він є продуктом взаємодії суб'єктів діяльності на рівнях «студент-викладач», «студент-студент». Ефективна організація діяльності визначає чіткий розподіл та програмування функцій учасників навчальної діяльності, комплекс домінуючих цінностей, а значить і узгоджену взаємодію в процесі виконання спільних навчальних завдань. Такий рівень діяльності неодмінно супроводжується взаєморозумінням, взаємопідтримкою, вибором адекватних форм комунікації, і, нарешті, – відчуттям спільного успіху і своєї причетності до нього.

На основі виділення базових характеристик адаптаційних процесів, в системі професійної діяльності майбутнього вчителя, зокрема тих, що найбільшою мірою визначають ефективність навчальної діяльності студентів, ми зробили спробу структурувати реалізацію адаптивної функції навчання у статичному розтині.

Ми виходили з позиції, що системотвірним компонентом структури виступає базова мета навчальної діяльності, яка спроектована в контексті особистісно-орієнтованої професійної освіти, тому це має бути рівень інтерактивної навчальної діяльності, в основі якої – суб'єкт-суб'єктна взаємодія її учасників (викладача та студента), спрямована на вирішення професійно значущих навчальних задач. Зрозуміло, що реалізація цієї цілі має проектуватись як зустрічний рух викладача та студента, оскільки в структурі навчального процесу він виступає в ролі організатора.

Тобто, апріорі ми дотримуємося позиції, що адаптаційний процес буде ефективним, якщо стосуватиметься не лише студента, а й викладача, який повинен також максимально врахувати не лише особливості навчальних задач, які потрібно вирішити, а й особливості навчальної ситуації, суб'єктів взаємодії.

Аналіз літературних джерел, присвячених проблемам адаптаційних процесів в умовах переходу на стандарти інноваційної професійної освіти, дав можливість виділити професійні та особистісні характеристики викладача, без яких інтерактивна на-

вчальна діяльність неможлива, а значить і реалізація адаптивних функцій навчання є низькою. Так, лише висока професійна компетентність викладача дасть йому можливість формування навчальної діяльності на діалогічній основі, тобто враховуючи позиції студентів, організовувати навчання як спільний узгоджений поступ на шляху до реалізації навчальних завдань. Саме тому це має бути викладач з високою професійною мотивацією, тобто орієнтацією на професійний успіх, який визначається не лише як особистісний успіх, а й успіх спільної справи, успіх кожного учасника навчальної взаємодії. За поданими характеристиками викладачам такого рівня характерна інноваційна спрямованість, пошук найбільш ефективних моделей, технологій та форм і методів організації навчання. Головним механізмом особистісно орієнтованого навчання є взаємодія досвідів того, хто навчає, та того, хто навчається (І.Якиманська), реалізація якого можлива лише тоді, коли викладач сприймає студента як особистість, значущого суб'єкта взаємодії. Навчання в системі професійної освіти закономірно повинно бути професійно орієнтованим, оскільки, якщо студент не усвідомлює професійної значущості виконання навчального завдання, воно сприймається як самоцінність, а не фактор професійного становлення. Характерною ознакою інтерактивного, діалогічного навчання є тенденція до оптимізації співвідношення управління і самоуправління в структурі процесу навчання, яка актуалізує у спільній навчальній діяльності студента і викладача такі процеси, як самоаналіз, самооцінювання, саморозвиток, самореалізація.

Аналогічними є процеси, які проектують зустрічний рух студента і вони є адекватними умовам, які пропонує на навчальному занятті викладач, у відповідний спосіб адаптуючись до них. Так, спрямованість на майбутній професійний успіх студента – характеристика, яка постійно формується, видозмінюється, оскільки залежить як від особистісних установок, так і від конкретних зовнішніх умов, в яких функціонує навчальний процес. Суб'єктність позиції студента визначається також умінням ставити адекватну своїм можливостям навчальну мету і проектувати свою траєкторію її досягнення відповідно до можливостей, конкретних навчальних компетенцій з теми навчального заняття, які значною мірою визначає інтелектуальна мобільність, творчий потенціал. Аналітико-рефлексивна діяльність неодмінно має супроводжувати навчальний процес студента, оскільки вона «відповідає» за формування продуктивної особистісно означеної, індивідуальної технології та стилю навчальної

діяльності: результати аналізу є умовою цілеспрямованого вдосконалення будь-якого процесу (в тому числі навчального, процесу професійного становлення загалом). Зрозуміло, що при цьому актуалізуються процеси самоуправління, зокрема, здатність до самоорганізації, самодисциплінованості, оскільки за таких умов студент відчуває себе суб'єктом навчальної взаємодії, який не лише адаптується до зовнішніх умов діяльності, а й проектує індивідуальну траєкторію власного професійного розвитку.

Висновки. Отже, реалізації головної мети – формування навчання як інтерактивної діяльності на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, спрямованої на вирішення професійно значущих навчальних задач, сприяє актуалізація таких чинників навчання, як наявність і розвиток власної Я-концепції в процесі професійного становлення, а також особистісних якостей, необхідних для продуктивної взаємодії у навчанні, майбутній професійній діяльності.

Розроблена структура дає уявлення про навчальний процес як суб'єкт-суб'єктну взаємодію його учасників, який здійснюється на основі принципів особистісної орієнтованості і є засобом ефективної реалізації адаптивної функції навчання в ході фахової підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Бандура А. Теория социального научения / Альберт Бандура. – СПб.: «Евразия», 2000. – 320 с.
2. Чайка В. Г. Особенности социально-психологической адаптации студентов к обучению в вузе / В. Г. Чайка // Инновации в образовании. – 2002. – № 2. – С. 35–41.
3. Семиченко В. А. Психологічна структура педагогічної діяльності : навч. посіб. : у 2-х ч. / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К.: Видав.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2001. – Ч. I. – 217 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bandura A. Teoryya sotsyalnoho nauchenyya / Albert Bandura. – SPb.: «Evrazya», 2000. – 320 s.
2. Chayka V. H. Osobennosty sotsyalno-psykholohycheskoy adaptatsyy studentov k obuchenyyu v vuze / V. H. Chayka // Ynnovatsyy v obrazovanyy. – 2002. – № 2. – S. 35–41.
3. Semychenko V. A. Psykholohichna struktura pedahohichnoyi diyalnosti : navch. posib. : u 2-kh ch. / V. A. Semychenko, V. S. Zasluzhenyuk. – K.: Vydav.-polihraf. tsentr «Kyyiv. un-t», 2001. – CH. I. – 217 s.

T.L. Opaliuk. The structure of students' adaptive training implemented on the interactive basis. The article contains the results of studies of students' adaptive training by defining its structural organization. Based on the literature there has been determined a general approach to the structuring of adaptive processes in education activities through the study of such its aspects as social and psychological, didactic and psychological, activity-psychological. A process of adaptation is not passive adaptation to the collective, but creative communicative process. Adaptive training is treated as a main mechanism of competence, person centered training, based on the interaction of teacher's and student's experiences as a significant subjects of interaction. The adaptive study investigates as autonomous self-contained process, which integrates all components of adaptive process, that determine the process and of its success implementation.

The system forming component of adaptation serves the basic purpose of training activities, designed in the context of person determined professional education. It is implemented through the forms and methods of interactive training activities through subject-subject interaction between teacher and student. An adaptation process will be effective, if it touches not only a student but also a teacher. The realization of that is possible only when a teacher perceives a student as personality, meaningful subject of cooperation.

Structuring of adaptation process in studies gave an opportunity to distinguish dominants, taking into account of that will help optimizations of adaptation processes in studies, to the system of professional preparation of teacher in the whole.

Key words: adaptation, adaptive training, adaptive processes, social adaptation, subject-subject interaction, vocational training, motivation.

Отримано: 21.12.2013 р.

УДК 159.943:796.012:796.859.26-053.67

К.С. Осика

Особливості психомоторних здібностей юнаків-каратистів

К.С.Осика. Особливості психомоторних здібностей юнаків-каратистів. У статті розглянуто поняття та наведено характеристику психомоторних здібностей юнаків-каратистів, зокрема силових: максимальна статична, повільна динамічна, вибухова сила, амортизаційна сила; витривалості: загальна витривалість, спеціальна витривалість, силова